

Waldemar Sidor

z prac Głównej Komisji Badania Zbrodni Przeciwko Narodowi Polskiemu Delegatura w Gorzowie Wlkp. (styczeń - grudzień 1996 r.)

Nadwarciański Rocznik Historyczno-Archiwalny nr 4, 335-340

1997

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

NADWARCIAŃSKI ROCZNIK
HISTORYCZNO-ARCHIWALNY
NR 4 - ROK 1997

Waldemar Sidor
Gorzów Wlkp.

**Z prac Głównej Komisji Badania Zbrodni Przeciwko
Narodowi Polskiemu Delegatura w Gorzowie Wlkp.
(styczeń - grudzień 1996 r.)**

Z dniem 1 stycznia 1996 roku Główna Komisja Badania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu - Instytut Pamięci Narodowej w Warszawie, powołała Wojewódzką Delegaturę w Gorzowie Wlkp., obejmującą swym zasięgiem województwo gorzowskie.

Komisja zajmuje się działalnością śledczą, archiwalną, naukowo-badawczą w zakresie zbrodni hitlerowskich i stalinowskich oraz innych popełnionych na osobach narodowości polskiej lub obywatelach polskich innych narodowości:

Zgodnie z art. 7 ust. 1 Ustawy z dnia 4 kwietnia 1991 roku o zmianie Ustawy o Głównej Komisji (Dziennik Ustaw nr 45 poz. 1 95) utworzono Komisję powołaną przez prof. Joachima Benyskiewicza Przewodniczącego Okręgowej Komisji Badania Zbrodni Przeciwko Narodowi Polskiemu.

W skład Komisji Wojewódzkiej w Gorzowie Wlkp. weszli: Marek Rafalski - Prezes Sądu Wojewódzkiego - jako Przewodniczący Komisji; członkowie Komisji: Henryk Maciej Woźniak - Prezydent Miasta Gorzowa Wlkp., Władysław Chrostowski - Komitet Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa, Wojewódzki Konserwator Zabytków, Jerzy Szudrowicz - Prokurator Wojewódzki, Waldemar Sidor - Prokurator Prokuratury Wojewódzkiej, delegowany do Głównej Komisji, Dariusz Rymar - kierownik

Archiwum Państwowego, Zdzisław Jarmużek - Senator RP, Mieczysław Protasowski - Senator RP, Błażej Kaczmarek - kustosz Muzeum w Słońsku, Leszek Waloch - burmistrz Dobiegniewa, Izabela Patek - redaktor Radia Zachód, Renata Ochwat - redaktor „Gazety Wyborczej”, Jerzy Korzeniowski - Prezes Światowego Związku Żołnierzy AK Oddział Gorzów, Tadeusz Pliś - Prezes Związku Kombatantów RP i Byłych Więźniów Politycznych, Józef Kłobuszyński - Prezes Związku Sybiraków, Irena Chabier - Stowarzyszenie Urodzonych w Niewoli Niemieckiej, Tadeusz Drożdżyk - Stowarzyszenie Dzieci Wojny, Czesław Radej - Prezes Związku Byłych Więźniów Politycznych, Hitlerowskich, Więzień i Obozów Koncentracyjnych Oddział Gorzów, Bronisław Szczypa - Prezes Związku Powstańców Warszawy Oddział Gorzów, Waław Pisarczyk - Prezes Stowarzyszenia Poszkodowanych przez III Rzeszę Niemiecką, Marian Zienkiewicz - Prezes Związku Byłych Więźniów Politycznych Okresu Komunistycznego.

30 stycznia 1996 roku na uroczystym posiedzeniu z udziałem przedstawiciela Wojewody Gorzowskiego, przewodniczący Komisji Okręgowej w Zielonej Górze prof. dr hab. J. Benyskiewicz i Dyrektor Okręgowej Komisji dr Przemysław Mnichowski wręczyli członkom Komisji akty nominacyjne.

Pracownikiem merytorycznym, kierującym całością prac Wojewódzkiej Delegatury został Prokurator Waldemar Sidor, oddelegowany przez Prokuratora Generalnego. Komisja uzyskała lokal w gmachu Sądu Wojewódzkiego przy ulicy Mieszka I.

Podjęcie decyzji o powołaniu Wojewódzkiej Delegatury umotywowane było przede wszystkim koniecznością zintensyfikowania prac śledczych i badawczo-dokumentacyjnych w zakresie zbrodni popełnionych przez rodzimy aparat terroru w latach 1945-1956 na ziemi gorzowskiej.

Komisja miała za zadanie, oprócz dalszego badania zbrodni hitlerowskich ujawnianie, dokumentowanie i ściganie zbrodni stalinowskich. Chodzi szczególnie o ujawnienie zbrodni, dotyczących:

działań rodzimego aparatu represji wobec członków różnych ugrupowań politycznych, religijnych i społecznych, w tym również oficerów Polski przedwrześniowej i Sił Zbrojnych na Zachodzie,

masowych represji wobec oficerów i żołnierzy Armii Krajowej oraz innych formacji niepodległościowych i stosowanie względem nich bru-

talnych metod śledczych przez funkcjonariuszy Urzędów Bezpieczeństwa.

Ponadto Komisja prowadziła przesłuchania dla innych Okręgowych Komisji w Kraju. I tak:

- dla Okręgowej Komisji w Białymstoku prowadzono przesłuchania świadków wydarzeń z dnia 10 lutego 1940 roku - deportacji przez NKWD Polaków z Kresów Wschodnich na Syberię i Kazachstan. Tragedia ta objęła 1,2 - 1,5 mln Polaków, a wielu z nich zginęło w czasie deportacji i na zsyłce;
- dla Okręgowej Komisji w Łodzi i Lublinie prowadzono przesłuchania świadków w sprawach:
 - ◆ zbrodni hitlerowskich na Kresach Wschodnich,
 - ◆ zbrodni NKWD i nacjonalistów ukraińskich na Polakach zamieszkałych na Kresach Wschodnich,
 - ◆ zbrodni na Polakach więzionych po 17 września 1939 roku na terenie woj. lwowskiego, wileńskiego i poleskiego;
 - ◆ dla Okręgowej Komisji w Poznaniu w sprawie zbrodni UB i służby więziennej na więźniach Centralnego Więzienia we Wronkach i Więzienia w Rawiczu. W tym przypadku chodzi o przesłuchanie osób zamieszkałych na terenie województwa gorzowskiego, a osadzonych w latach 1945-1956 ww. więzieniach. Zeznań tych świadków wynikają tragiczne losy Polaków w okresie od 1939 roku do 1956 roku. Na terenie województwa gorzowskiego zamieszkuje wielu świadków tych wydarzeń, zarówno „sybiraków”, jak też członków byłej Armii Krajowej i innych organizacji niepodległościowych.

Tak więc po zebraniu dowodów, dokumentów z akt spraw i innych, podjęto czynności śledcze jako pomoc prawną dla innych Komisji z terenu całego kraju.

W wyniku przeprowadzonej kwerendy w archiwach, analizy akt sądów wojskowych, rozmów z poszkodowanymi w 1996 roku wszczęto następujące śledztwa:

Śledztwo przeciwko funkcjonariuszom Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Strzelcach Krajeńskich o zastrzelenie w lipcu 1949 roku Bronisława Pały. Bronisław Pała, pseudonim „CIS”, był żołnierzem AK. brał udział w akcji „Burza” w Kieleckiem. Po wojnie prze-

niósł się na Ziemię Odzyskane. Był aktywnym działaczem ludowym, członkiem PSL. W latach 1948-49 pełnił funkcję Wójta Gminy Zwierzyn. Został śmiertelnie postrzelony 9 lipca 1949 roku w czasie oblavy urządzanej na niego przez Urząd Bezpieczeństwa w Strzelcach i zmarł 11 lipca 1949 w szpitalu UB w Poznaniu. Zwłoki zostały ukryte i pochowane w nieznanym miejscu.

Śledztwo w sprawie aresztowania i zamordowania w lecie 1952 roku Kazimierza Wargonowskiego przez funkcjonariuszy PUBP w Strzelcach Krajeńskich. Kazimierz Wargonowski i inni zostali aresztowani w Międzyrzecinie za nielegalne gromadzenie broni i udział w podziemnych organizacjach. K. Wargonowski zbiegł w śmiałej ucieczce z aresztu UB w Strzelcach Kraj. i przez ponad miesiąc ukrywał się mimo obław UB, MO i ORMO. Dalsze jego losy nie są znane.

Śledztwo w sprawie likwidacji przez Urząd Bezpieczeństwa w Gorzowie Wlkp. nielegalnej organizacji „Unia Młodzieży Demokratycznej” w 1950 roku. Urząd Bezpieczeństwa w Gorzowie w październiku 1950 roku dokonał szeregu aresztowań i w toku brutalnego śledztwa funkcjonariusze UB wymuszali zeznania i przyznanie się do winy m.in. biciem i znęcaniem się. Po brutalnym śledztwie Wojskowy Sąd Rejonowy w Zielonej Górze skazał Jerzego Masło na 12 lat, Jerzego Flizikowskiego na 6 lat, Henrykę Wojtkowiak i Tadeusza Nawrockiego na 5 lat, Wiktora Popielskiego na 6 lat więzienia.

Śledztwo w sprawie likwidacji przez Urząd Bezpieczeństwa w Międzychodzie Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży w 1948 roku. Śledztwo dotyczy brutalnych metod prowadzenia postępowania przez funkcjonariuszy UB, którzy wymuszali zeznania i tak je fałszowali, by przypisać członkom Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży napasć na świetlicę Związku Młodzieży Polskiej w Międzychodzie. Następnie po wyroku Wojskowego Sądu Rejonowego w Poznaniu, skazującym dwóch członków KSM na kary więzienia, spowodowano rozwiązania Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży Męskiej i Żeńskiej w Międzychodzie.

Śledztwo przeciwko funkcjonariuszom Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Zielonej Górze w sprawie stosowania brutalnych metod w czasie przesłuchiwań uczniów Szkoły Średniej stopnia

Licealnego w Dreźnie, członków nielegalnej organizacji Harcerstwa Polskiego. W październiku 1951 roku funkcjonariusze Wojewódzkiego UB w Zielonej Górze po aresztowaniu i brutalnym śledztwie doprowadzili do skazania na długoletnie kary pozbawienia wolności nauczyciela Bogdana Rusinka oraz trzech uczniów: Władysława Czyżewskiego, Zygmunta Kubiaka i Ryszarda Skrzygniaka.

Śledztwo w sprawie zamordowania w lutym 1946 roku w Przytocznej kilku kobiet, dziecka, księdza i kościelnego narodowości niemieckiej przez żołnierzy wojsk sowieckich.

Śledztwa są różnorodne i wielowątkowe. Są one w toku, a niektóre zbliżają się do zakończenia. Termin ich zamknięcia w wielu przypadkach uzależniony jest od uzyskania z archiwum Urzędu Ochrony Państwa danych źródłowych. Dostęp do tych danych nawet dla prokuratora prowadzącego śledztwo jest ograniczony.

Oprócz śledztw Komisja prowadzi wiele postępowań wyjaśniających mających na celu ustalenie faktów, zebrania dokumentów i innych materiałów stanowiących podstawę do wszczęcia śledztwa, bądź do jego odmowy. Czynności te dotyczyły bardzo ważnych zagadnień, jak np. ustalenie istnienia bądź nieistnienia zbiorowej mogiły jeńców niemieckich na terenie poligonu obok jednostki wojskowej na ulicy Myśluborskiej. Pracownice Archeologiczna w Poznaniu działająca na zlecenie Fundacji „Pamięć” podjęła prace sondażowe. Miejsce prac wykopaliskowych ustalono według źródeł niemieckich. Nie dały one żadnego efektu w postaci odnalezienia masowej mogiły, ale będą jeszcze kontynuowane. Chodzi tutaj bowiem o ustalenie ważnej rzeczy, mianowicie czy na terenie Gorzowa w pierwszych miesiącach 1945 roku zamordowano jakichś żołnierzy czy jeńców wojennych, kto tego dokonał i gdzie jest mogiła. Kogo chowano po drugiej stronie ulicy Myśluborskiej? Sam fakt wykopania szczątków ludzkich nie wyjaśni problemu bez ustalenia i przesłuchania świadków wydarzenia z początku 1945 roku bądź odnalezienia dokumentów archiwalnych, chyba że przy zwłokach zostaną znalezione dowody rzeczowe świadczące o tożsamości osoby.

Tak było w przypadku odnalezienia zbiorowej mogiły niemieckich żołnierzy, którzy zginęli prawdopodobnie w lutym 1945 roku w Głisnie koło Lubniewic. W toku czynności wyjaśniających ustalono, że rozegrała się tu potyczka wojenna, w której zginęło 17 żołnierzy niemieckich.

kich. Zostali oni pochowani przez miejscowych Niemców. W czasie prac porządkowych natknięto się na szczątki ludzkie. Ekshumacja przeprowadzona w kwietniu 1996 roku doprowadziła do odnalezienia w zbiorowej mogile szczątków 17 żołnierzy niemieckich, fragmentów mundurów, wyposażenia wojskowego, amunicji. Znalaziono też 9 identyfikatorów, tzw. „nieśmiertelników” żołnierskich. Sprawa nie będzie kontynuowana wobec braku cech przestępstwa.

Podjęmowano pracochłonne i żmudne czynności, polegające na poszukiwaniu w archiwach dokumentów i akt spraw, ustalania aktualnych adresów osób represjonowanych w celu zebrania dowodów przestępstwa lub materiałów do badań historycznych.

Aktualnie trwają poszukiwania dowodów rzeczowych, dotyczących bezprawnych i niedozwolonych metod działania Urzędów Bezpieczeństwa, zmierzających do rozbicia organizacji niepodległościowych i represjonowania członków następujących organizacji na terenie województwa gorzowskiego jak: Legiony Partyzantów Ziemi Lubuskiej, Komórka Likwidacyjna, Młoda Polska.

W celu ustalenia faktów represjonowania Polaków przez UB badano w Sądzie Wojewódzkim w Gorzowie Wlkp. akta spraw aktualnie wnoszonych przez pokrzywdzonych o odszkodowanie za niesłuszne aresztowania, za lata pobytu w więzieniach, kopalniach i obozach pracy. W wielu przypadkach pokrzywdzeni składają pozwy do sądów o odszkodowanie, nie kierując do Komisji czy prokuratury doniesień o ściganie sprawców cierpień.

Pozwy są niekiedy przez sądy oddalane, gdyż pobyt w więzieniu nie wiązał się z walką o niepodległy byt państwa polskiego, a dotyczył np. szabru czy spekulacji.

Komisja nawiązała kontakty z organizacjami kombatanckimi, Komitetem Wojewódzkim Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa, Związkiem Sybiraków i Archiwum Państwowym w Gorzowie. Wymieniono informacje, materiały, wspólnie dokumentowano niektóre zdarzenia.

Istnieją olbrzymie trudności w ustalaniu faktów, dotyczących popełnionych przed wielu laty przestępstw. Ma na to wpływ zacieranie się w pamięci wydarzeń, śmierć świadków, śmierć podejrzanych, czy też brak dokumentów. Mimo to wielu sprawcom przestępstw nie uda się uniknąć odpowiedzialności karnej.